

Dějiny Židů v Krnově

Autor: Pavel Kuča

Město Krnov (německy Jägerndorf) dnes leží na hranicích Česka s Polskem a žije zde 26 tisíc obyvatel. Hornoslezský Krnov byl založen ve východním podhůří Jeseníků při řece Opavě a převážnou většinu jeho obyvatel tvořili až do roku 1945 sudeští Němci. V roce 1377 se Krnov stal sídelním městem samostatného knížectví, které si vedlo dokonce vlastní zemské desky. Právě ze 14. století máme první dochované zprávy o pobytu Židů ve městě. V těch dobách byla Židům připisována zodpovědnost za přírodní katastrofy, epidemie nemocí atp. (např. ve Vratislavi, tj. v dnešním Wrocławiu). Zvláště v období kolem Velikonoc byli nesmyslně obviňováni z rituálních vražd (např. v Opavě). K takovým nařčením vedla křesťany každoroční připomínka ukřižování Ježíše z Nazareta, ale hlavně snaha zúčtovat s hospodářskými konkurenty. Obviňování Židů, že k obřadům používají krev křesťanských pannen a dětí, byla naprosto nesmyslná – jakékoli nakládání s krví (i zvířecí) je v příkrém rozporu se základními zásadami judaizmu. Z rozhodnutí církve nesměli Židé vlastnit půdu, měšťané jim neumožňovali vstup do cechů a omezovali je v řemeslech i obchodu. Počátkem 30. let 16. století si krnovští obchodníci opakovaně stěžovali na příliš nízké ceny, za které židovští obchodníci prodávali koření. Nepodařilo se jim však židovský prodej zastavit, kníže ho jen omezil. Nedlouho nato byl jistou ženou obviněn předák Židů v Krnovském knížectví, Abraham Heresch z Hlubčic (tj. z dnešních Głubczyc). Pomocí čarování s mateřským mlékem jedné křesťanky měl prý usilovat o vyhubení všech křesťanů. Po výsleších na mučidlech byl obžalovaný slavnostně upálen a kníže Jiří Hohenzollernský následně všechny Židy roku 1535 vyhnal. Tento postup souvisel i s probíhající náboženskou reformací, protože luteránští měšťané zároveň vypudili františkánské mnichy a zrušili jejich klášter. V 17. a 18. století žily v Krnově jen jednotlivé židovské rodiny na zvláštní lichtenštejnská povolení. Jednalo se o podnikatele ve vrchnostenských a panovnických službách (tzv. dvorští Židé). Jako nájemci knížecí palírny kořalky, výběrčí mýtného v Branticích a prodejci tabáku přinášeli svým pánům značný zisk, pro svá povolání ale byli v neoblíbě u selského obyvatelstva.

Novodobé židovské společenství v Krnově bylo obnoveno až se vznikem občanské společnosti po revoluci roku 1848, která přinesla i zrovnoprávnění židovských obyvatel. Většina Židů se do Krnova přistěhovala z blízké Osoblahy. V roce 1853 byl ustaven náboženský spolek, který se r.1877 transformoval v samostatnou Židovskou náboženskou obec v Krnově (Israelitische Kultusgemeinde Jägerndorf). V roce 1871 byla na městském okruhu na Soukenické ulici vystavěna synagoga. Ve funkci rabínů působili např. Samuel Hahn, Anselm Anschowitz a David Rudolfer, který zahynul roku 1942 v Terezíně. Ve funkci kantora (tj. zpěváka) dlouhé roky působil Hermann Behr. Roku 1873 zřídila židovská obec vlastní pohřebiště na konci Opavské ulice při úpatí kopce Cvilína. Na sklonku 80. let 20. století byl židovský hřbitov zmenšen a poničen. Z části parcely se staly soukromé zahrádky a nejcennější kameny byly odvezeny. Dnešní vstup vede z ulice V osadě. Stále je zde k vidění např. klasicistní hrobka rodiny Bellak (s hebrejským citátem z Písma, že milence ani smrt nerozdělí) či pomník osmi židovským vojákům z 1. světové války, kteří zemřeli v krnovském lazaretu. Vzhled náhrobků se svou formou výrazně neliší od dobových náhrobků křesťanských. To proto, že hřbitov byl založen v době, kdy Židé ve velké míře opouštěli své staré tradice a snažili se plně integrovat do většinové společnosti. Jejich cílem bylo dojít uznání jako řádní Rakušané, později Čechoslováci.

Krnovská židovská obec, jejíž územní působnost zahrnovala i Bruntálsko, čítala v 80. letech 19. století kolem 600 členů, ve 30. letech 20. století již jen kolem 300 členů. Většina z nich se hlásila k německé národnosti a k liberálnímu proudu judaizmu, na což ukazovala i přítomnost varhan v synagoze. Mnohé osobnosti města, které se zasloužily o jeho slávu a rozvoj, byli Židé. Nadprůměrné společenské postavení Židů lze vysvětlit tradičním židovským důrazem na vzdělání a

zúročením zkušeností z minulých dob, kdy byli nuceni obstat i za nerovných podmínek. Mezi členy krnovské židovské obce tak najdeme např. textilního továrníka Jakoba Bellaka (bydlel ve vile naproti teplárny na Revoluční ul.), společníky velkoobchodu s látkami Geiringer a Reitlera (pro svou firmu dali vystavět palác Silesia), rodinu Schulhaber (vlastnila činžovní dům na Hlavním náměstí s obchodem v prostorách dnešní řecké kavárny Hermes), výrobce bylinného likéru Altvater (Praděd) Siegfrieda Gesslera, uznávaného učitele státní reálky Sigmunda Langschura, oblíbeného lékaře Samuele Schwartze a mnoho dalších. Největší podíl měli krnovští Židé ve výrobě likérů a v obchodu s textilem. Jako sládek pivovaru v nedalekém Horním Benešově byl zaměstnán i Fritz Kohn, dědeček Johna Kerryho, nedávného kandidáta na úřad prezidenta USA. Jeho manželka pocházela z Horního Hlohova (německy Oberglogau, polsky Głogówek) severně od Hlubčic.

Během šoa (holocaustu) zavraždili nacisté ve vyhlazovacích táborech asi 70 – 80 % sudetských Židů (v Protektorátě to bylo kolem 90 %). Ti, kterým se podařilo utéct, nejvíce mladí lidé, se dobrovolně hlásili do československých a britských vojenských jednotek ve Velké Británii a bojovali za svobodu Československa i Evropy (z krnovských Židů to byli Freiburger, Jokl, Langshur, Levin, Pollak, Reik, Spiegler a možná i další). Mnohdy přežili jako jediní z široké rodiny. Většina z nich se do Krnova už natrvalo nevrátila. Byli rozčarováni novými poměry ve státě a ze špatného zacházení se zdejšími sudetskými Němci. Válečný hrdina Vojta Levin vzpomíná: Posuzování člověka podle jeho etnické příslušnosti bylo právě tím, proti čemu jsem ve válce sám bojoval. Těm, kteří přežili, byly nezřídkakdy ukradeny jejich majetky. Např. židovské nemovitosti nejprve v roce 1938 zabrali nacisté a jako takové pak byly roku 1945 zkonfiskovány podle Benešových dekretů a svěřeny českým národním správcům. Na této gigantické krádeži se podílel i tehdejší národní výbor. Původním židovským majitelům a jejich dědicům měly být podle pozdějších vládních vyhlášek jejich majetky vráceny, v praxi k tomu však většinou nedošlo. Argumentem při odmítnutí restituce byla mimojiné německojazyčnost slezských Židů (např. v případě krnovské Gesslerovy likérky nebo opavského obchodního domu Breda&Weinstein). V průběhu dalších let krnovští Židé buď emigrovali (po r.1948, po r.1968), nebo uzavírali smíšená manželství a asimilovali se do většinové společnosti. Naopak se do Krnova přistěhovali někteří Židé z bývalé Podkarpatské Rusi (tehdy již Zakarpatské Ukrajiny), kteří utíkali před stalinizmem. V 50. letech v Československu proběhlo několik politických procesů se straníky židovského původu obviněnými ze sionismu. Dlouholetým politickým vězněm byl i pozdější známý podivín Ernst Grünspan. Židovská obec v Krnově a později i synagogální sbor (sídlící však v soukromých prostorech, synagoga už využívána nebyla) zanikly. Vlády zemí sovětského bloku po roce 1967 dokonce ukončily veškeré diplomatické styky se Státem Izrael, označeným za imperialistického nepřítele, a znemožňovaly českým Židům kontakt s jejich příbuznými v Izraeli. StB evidovala seznamy občanů židovského původu a vyvíjela tlak na likvidaci méně hodnotných židovských památek.

Dnes již židovská komunita v Krnově neexistuje. Členy Židovské obce Ostrava jsou pouze čtyři starší lidé z Krnova, avšak před okolím svou židovskou identitu většinou tají. Naopak ve světě došlo mnozí z krnovských Židů velkého uznání, např. Jan Kurt Behr se stal skladatelem Metropolitní opery v New Yorku, John Bellak významným britským podnikatelem.

Synagoga v Krnově

Krnovská synagoga z roku 1871, označovaná rovněž jako templ, je 24 m dlouhou a 17 m širokou budovu v elektickém historizujícím slohu se dvěma věžemi na východním průčelí. Stojí na Barvířské ulici číslo 28, orientována je do Soukenické ulice (dříve Tempelring). Vnější výrazem se podobá spíše kostelům než starým synagogám z období před emancipací (zrovnoprávněním) Židů. Souvisí to s tehdejší snahou Židů přizpůsobit se většinové společnosti. Orientální nádech a vnitřní členění prostoru však promlouvají jednoznačně o náboženském vyznání objednavatelů. Právě tyto „pyšné“ synagogy z konce 19. století se v největší míře staly cílem nacistického ničení. Exteriér stavby je neorománský, v interiéru převládají maurské prvky. Jmenovitě jde o dřevěný vyřezávaný kazetový strop (hnědočerveně malovaný) a loubí ženských galerií (ochozů, balkonů) v úrovni prvního patra nad hlavním sálem. Přízemí sálu bylo vyhrazeno mužům. Uvedený styl čerpá

inspiraci ve stavbách Sefardů, tedy Židů vyhnaných roku 1492 ze Španělska do Nizozemí, severní Afriky a na Balkán. Na celé Moravě a ve Slezsku se synagoga s interiéry ve středověkém maurském slohu dochovala pouze v Krnově. Krnovská synagoga je zároveň jednou z pouze tří existujících synagogálních staveb v Moravskoslezském kraji (vedle Nového Jičína a Českého Těšína), přičemž jako jediná si uchovala svůj původní vzhled (dokonce i okenní rámy jsou originály) a tím i historickou hodnotu. Naopak všechny ostravské synagogy, stejně jako synagoga v Opavě, zbourali nacisté.

Na litinových sloupech, nesoucích ochozy vyhrazené ženám, se dodnes nacházejí rozvody plynového osvětlení. Pod okny jsou větrací otvory již nefunkčního systému vzduchotechniky. Na půdě je uložena kamenná deska, do níž je hebrejsky vytesáno deset přikázání. Desatero, coby důkaz věrnosti Bohu, bylo až do roku 1938 umístěno na venkovním střešním soklu mezi věžemi, směrem do Soukenické ulice. Severovýchodní věž synagogy nabízí pěkný výhled na střed města. Přístupná je skrze jihovýchodní věž, a to točitým dřevěným schodištěm. Venkovní dveře v přízemí, vedoucí do Soukenické ulice, jsou pouze dekorativním prvkem fasády, za níž se nachází zdivo. V těchto místech uvnitř sálu visel aron ha-kodeš (svatostánek), tedy dřevěná skříň se svitky Tóry, ze kterých se při bohoslužbách četlo.

Židovskou synagogu v Krnově roku 1938 zachránilo odvážné rozhodnutí městské rady, složené ze sudetských Němců. Radní se jednomyslně shodli a pomocí lsti obešli příkaz synagogu vypálit, který přišel z Berlína. Budovu adaptovali na městskou tržnici. Podvod byl tak dokonalý, že o vypálení krnovské synagogy psaly říšské i protektorátní noviny. Ve skutečnosti však byla vypálena pouze obřadní místnost na židovském hřbitově. Po válce byla synagoga nejprve prázdná, poté zde byl sklad, uvažovalo se i o zřízení kina. Rozebrány byly varhany a ztratily se původní lavice. Nakonec bylo vlastnictví synagogy převedeno na stát a od roku 1960 zde sídlil okresní archiv, čímž byl naštěstí zakonzervován historický ráz této památky. Roku 1994 stát synagogu předal Židovské obci v Olomouci. Po povodních v roce 1997 se odstěhoval archiv. Povodně stavbu zasáhly a musela být vytrhána dřevěná podlaha a nahrazena umělým kamenem. Byla udělána i nová střecha. V současnosti objekt vlastní Federace židovských obcí se sídlem v Praze. Z jejich prostředků a za přispění dalších institucí byly opraveny věže a v dalších opravách se pokračuje. Ke kulturním pořadům pro širokou veřejnost budovu využívá občanské sdružení Krnovská synagoga. Společně pak usilují o opravu synagogy a zřízení stálé expozice o dějinách a kultuře Židů v regionu. Více než sto let staré lavice v sále pocházejí z olomoucké synagogy, odkud byly demontovány krátce před jejím vypálením v roce 1939. Mají se stát živým památkem obětím šoa z Krnova a Bruntálu. Každé ze 49 míst v lavicích bylo symbolicky přiděleno jedné ze 49 vybraných obětí, které tak zosobňují vyvražděnou komunitu (ve skutečnosti bylo obětí mnohem více). Tento projekt můžete podpořit i Vy! Děkujeme.

Památkou na židovské spoluobčany je také krnovský židovský hřbitov. Byl značně poškozen po roce 1985 a nadále se nachází ve špatném stavu.